

Artikel

Herstel van consumptie huishoudens?

Karin van der Ven

De president van De Nederlandsche Bank heeft bij herhaling kenbaar gemaakt dat hij graag zou zien dat de consument het geld weer laat rollen. De consument stelt zich tot op heden echter terughoudend op. Een herstel van de bestedingen behoort wel tot de mogelijkheden, als de hoge spaartegoeden aangesproken zouden worden. Hiervoor is vertrouwen nodig in de economie en de eigen financiële positie. In dit artikel komen factoren aan de orde die van invloed zijn op de consumptie door huishoudens.

Herstel consumptie pas na aantrekken economie

Het lijkt in deze fase van het economisch herstelproces nog vroeg voor het aantrekken van de consumptie door huishoudens. In de eerste drie kwartalen van 2004 is de consumptie licht gegroeid. Vaak begint het herstel van de (Nederlandse) economie, na een periode van neergang, met het aantrekken van de uitvoer. Dit leidt direct tot een verbetering van de productie en dus ook van het ondernemersinkomen. Hierdoor stijgt op korte termijn de arbeidsproductiviteit, omdat de werkgelegenheid vaak nog niet onmiddellijk groeit. Als de productiestijging aanhoudt, gaat vaak eerst de bezettingsgraad omhoog waarna ook de investeringen aan kunnen trekken. Deze investeringsvraag leidt tot het meer structureel aantrekken van de werkgelegenheid. Hierdoor stijgt de totale loonsom, wat een opwaarts effect kan hebben op de consumptie. Overigens kan de consumptie ook al in een eerder stadium toenemen omdat het economisch herstel vaak wel een direct effect heeft op het consumentenvertrouwen en de vermogenspositie van huishoudens (door bijvoorbeeld stijgende beurskoersen). In een situatie van hoge spaartegoeden kan dit leiden tot een stijging van de uitgaven.

De uitvoer is inmiddels fors aangetrokken. De industriële productie was in het derde kwartaal iets lager dan een jaar eerder. In oktober en november 2004 bleef de industriële productie licht achter bij de productie van het jaar ervoor. De ontwikkelingen op de arbeidsmarkt wijzen nog niet op een duidelijk herstel. Wel was er in het derde kwartaal een grotere vraag naar uitzendarbeid. Dit betekent dat het herstel van de economie in een aantal bedrijven heeft geleid tot extra werk. Werkgevers hebben hierin voorzien door de inhuur van uitzendkrachten.

Consumptie huishoudens groeit weer

Aan de bestedingenkant van de economie is het bruto binnenlands product (BBP) gelijk aan de som van de con-

sumptie door huishoudens¹⁾, de consumptie van de overheid, de investeringen en de export verminderd met de import. De bijdragen van deze bestedingscategorieën aan de groei van het BBP verschillen sterk van jaar tot jaar.

Tabel 1
Bijdrage aan de economische groei

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	in procentpunten					
Consumptieve bestedingen	2,0	2,0	1,0	1,3	1,0	-0,1
Huishoudens	1,4	1,5	0,7	0,3	0,3	-0,5
Overheid	0,6	0,5	0,3	1,0	0,7	0,4
Investeringen in vaste activa	0,5	1,0	0,0	0,0	-0,5	-0,5
Verandering in voorraden	0,1	-0,3	0,0	0,0	-0,1	0,1
Uitvoer	1,7	1,3	2,5	0,2	0,1	-0,3
Bruto binnenlands product	4,3	4,0	3,5	1,4	0,6	-0,9

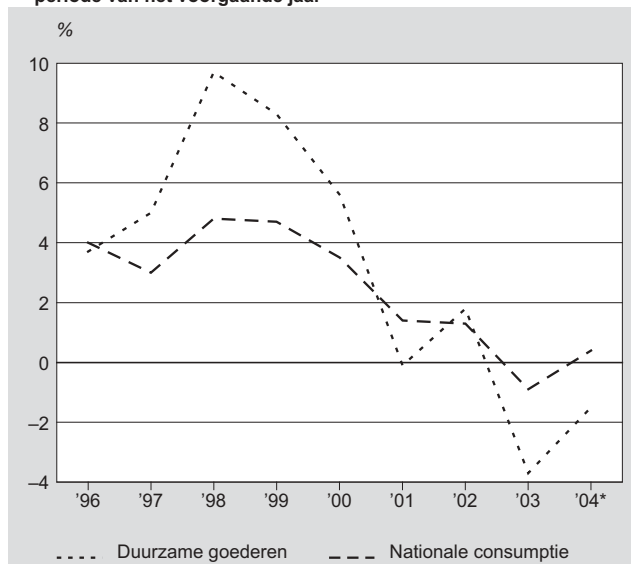
De uitvoer is in de eerste drie kwartalen van 2004 de aanjager van de economische groei geweest. Met een bescheiden toename droeg ook de consumptie door huishoudens in deze periode weer positief bij aan de groei van het BBP²⁾. In 2003 drukte de krimp van de consumptie (van bijna 1 procent) de totale volumegroei van het BBP met een half procentpunt.

Eind jaren negentig was de hoge consumptiegroei nog een belangrijke motor van de economische groei. In 1998 bereikte de groei van de huishoudensconsumptie een piek van 4,8 procent. De economische groei bedroeg destijds 4,3 procent. Hiervan was 1,4 procentpunt te danken aan de consumptie door huishoudens. Alleen de uitvoer leverde in dat jaar een grotere bijdrage. In 1999 kwam de grootste groeibijdrage van de consumptie door huishoudens. Toen ging het om 1,5 procentpunt van de economische groei die 4,0 procent bedroeg. In 2000 leverde de uitvoer weer de belangrijkste groeibijdrage. In 2001, 2002 en 2003 kwam de grootste stimulans van de overheidsconsumptie.

Uitbundige consumptiegroei eind jaren negentig

De rol van de consumptie door huishoudens als drijvende kracht achter de economische groei is dus al enige tijd uitgespeeld. Aan de hoge consumptiegroei eind jaren negentig droeg een aantal factoren bij. De financiële positie van huishoudens verbeterde destijds flink, mede onder invloed van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Tegelijkertijd versterkten de hausse op de effectenbeurzen en de sterke stijging van de huizenprijzen de vermogenspositie van de Nederlandse huishoudens. Vrijwel alle factoren die eind

1. Consumptie door huishoudens, volumemutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar

jaren negentig bijdroegen aan de consumptiegroei lieten de afgelopen vijf jaar een minder rooskleurig beeld zien.

Wat de arbeidsmarkt betreft, heeft de forse groei van de werkgelegenheid eind jaren negentig een krachtige impuls gegeven aan de robuuste consumptiegroei. Deze ging gepaard met een voortdurende daling van de werkloosheid. De werkgelegenheidsgroei kwam in deze jaren vooral ten goede aan vrouwen. Door het vinden van betaald werk verriimden veel huishoudens hun inkomsten. Ook mensen die al betaald werk hadden gingen er in deze periode op vooruit. De loonstijging van werknemers die onder een collectieve arbeidsovereenkomst (cao) vielen bedroeg in de tweede helft van de jaren negentig gemiddeld 2,2 procent per jaar. Deze loonstijging was voldoende om de inflatie te compenseren. Nederland kende in de tweede helft van de jaren negentig een zeer stabiele inflatie die even boven de 2 procent lag. De koopkracht nam jaarlijks gemiddeld met 1 procent toe³⁾.

Ook vermogenswinsten legden eind jaren negentig een stevig fundament onder de consumptiegroei. Het aandelenbezit van huishoudens nam in de tweede helft van de jaren negentig snel toe. Particuliere beleggers profiteerden mee van de hausse op de effectenbeurzen. Bovendien vond in dezelfde periode een sterke waardestijging plaats van het eigen woningbezit.

Tabel 2
Factoren achter consumptiegroei

	1995–1999	2000–2004
	<i>Gemiddelde groei in % per jaar, rekenkundig gemiddelde</i>	
Werkgelegenheid	3,0	0,7*
Koopkracht (statisch)	1,0	2,0**
CAO-lonen	2,2	3,1*
Inflatie	2,1	2,8
Waarde aandelenbezit	16,1	-14,5***
Huizenprijzen	10,0	6,0***
Spaargelden	6,0	9,4***

* Beschikbaar t/m 3e kw. 2004.

** Beschikbaar t/m 2002.

*** Beschikbaar t/m 2003.

Consumptie afgelopen jaren minder gegroeid

In tegenstelling tot de situatie eind jaren negentig ging er in de afgelopen drie jaar geen stimulans uit van de arbeidsmarkt. Ook verslechterde de vermogenspositie van huishoudens doordat het beursklimaat in het jaar 2000 omsloeg. De consumptiegroei viel sterk terug en sloeg in 2003 zelfs om naar een daling. In de eerste drie kwartalen van 2004 herstelde de consumptie weer licht met een bescheiden toename.

De inkomens van huishoudens kwamen onder druk te staan. De banengroei is na een piek in de eerste helft van 1998 teruggevallen. Tot 2001 steeg de het aantal banen van werknemers nog relatief sterk. In 2002 kwam de groei echter onder de één procent en in 2003 begon het aantal banen van werknemers zelfs te dalen. In het derde kwartaal van 2004 was er nog altijd sprake van banenverlies ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder.

Daarnaast liep de werkloosheid op. Het percentage van de werkloze beroepsbevolking bedroeg 6,4 procent in het jaar 2004. Dit is fors meer dan in 2001, toen 3,4 procent van de beroepsbevolking werkloos was.

De recente loonstijgingen zijn voor de meeste huishoudens veel lager dan de jaren ervoor. Voor het merendeel van de huishoudens zijn de looninkomsten verreweg de belangrijkste inkomensbron. De cao-lonen stegen in 2004 met 1,3 procent. In het jaar 2001 lag de cao-loonstijging nog boven de 4 procent. Gemiddeld over de periode 2000–2004 was de gemiddelde stijging van de cao-lonen wel iets hoger dan die van de inflatie.

De introductie van een nieuw belastingstelsel in 2001 ging gepaard met een grote koopkrachtstijging door lastenverlichting. Het Centraal Planbureau (CPB) is momenteel echter somber over de gemiddelde koopkrachtontwikkeling van huishoudens. In 2003 was er een vrij forse daling, gevolgd door een stagnatie van de koopkracht in 2004. Het CPB voorziet dat vrijwel alle huishoudens in 2005 te maken krijgen met een achteruitgang van hun koopkracht.

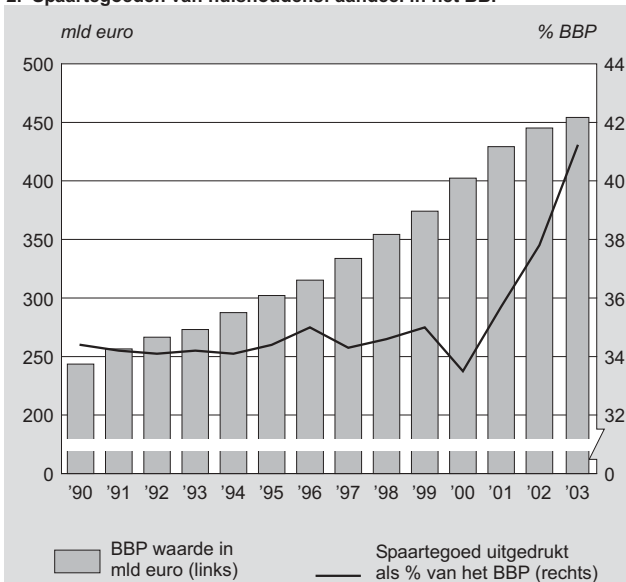
Ook op vermogensgebied moesten de huishoudens tegenvallers incasseren. Op de beurzen werden in 2001 en 2002 grote koersverliezen geleden. Veel huishoudens stapten over van het meer risicodragende beleggen naar het veiliger sparen. Tegelijkertijd kwam een einde aan de sterke stijging van de huizenprijzen.

Deze ontwikkelingen zorgden ervoor dat de financiële omstandigheden van de huishoudens de laatste vijf jaar per saldo minder gunstig uitpaktten dan in de tweede helft van de jaren negentig. Een gevolg hiervan was dat de consumptiegroei sterk terugliep. Een herstel van de consumentenbestedingen in relatief korte tijd lijkt slechts mogelijk als de huishoudens hun spaartegoeden gaan aanspreken. Vooralsnog ontbreekt daarvoor echter het vertrouwen in de economie en de eigen financiën.

Spaartegoed uitzonderlijk hoog

Terwijl de consumptiegroei afnam en in 2003 zelfs omsloeg in een daling, spaarden de huishoudens volop.

2. Spaartegoeden van huishoudens: aandeel in het BBP

Uit de Nationale rekeningen blijkt dat het spaartegoed van de huishoudens (inclusief de bijgeschreven rente) opliep van 135 miljard in 2000 naar 187 miljard eind 2003. Eind november 2004 lag het spaartegoed net onder de 200 miljard euro.

Ook uitgedrukt als percentage van het BBP is het spaartegoed op dit moment uitzonderlijk hoog. In 2003 kwam de waarde van het totale spaartegoed van huishoudens, zoals vastgesteld in de Nationale rekeningen, overeen met 41 procent van de waarde van het BBP. In 2004 is het percentage zelfs nog wat verder opgelopen. Uit tijdreeksen blijkt dat een percentage boven de 40 procent zeer hoog is. Lang was de verhouding tussen de waarde van het spaartegoed en de waarde van het BBP tamelijk constant. Gedurende de jaren negentig bedroeg het spaartegoed ongeveer 34 procent van de BBP-waarde. Vanaf het jaar 2000 is dit percentage sterk opgelopen, tot boven de 40 procent. Dit kan te maken hebben met het feit dat consumenten willen beschikken over een appeltje voor de dorst. Daarnaast heeft er een substitutie plaatsgevonden van beleggen naar sparen als gevolg van de malaise op de beurzen van de afgelopen jaren.

Sparen, beleggen of consumeren?

Als de consument eenmaal minder gaat sparen of zelfs ontsparen, dan kan dit de consumptie een flinke impuls geven. Ter illustratie: ultimo november 2004 was het spaartegoed 13,5 miljard euro hoger dan ultimo december 2003. Dit bedrag komt overeen met 6 procent van de totale waarde van de consumptie door huishoudens op jaarbasis.

Door de in 2001 en 2002 geleden koersverliezen was de totale waarde van het aandelen- en obligatiebezit en het spaartegoed samen in 2003 nog wel fors lager dan in 2000. Het is dan ook de vraag of de huishoudens, als het huidige economische herstel doorzet, in de nabije toekomst doorgaan met sparen c.q. beleggen om deze vermogensverliezen te compenseren of dat ze meer gaan

consumeren. Een eerste indicatie over de consumptieontwikkeling in de nabije toekomst geeft het consumentenvertrouwen. Uit analyse van de uitkomsten in het verleden blijkt dat de koopbereidheid (die deel uitmaakt van het consumentenvertrouwen⁴⁾) doorgaans voorloopt op de daadwerkelijke consumptieontwikkeling in ons land.

Consumentenvertrouwen hapert

Medio 2003 bevond het consumentenvertrouwen zich op het laagste punt sinds januari 1983. Na dit dieptepunt toonde het vertrouwen lange tijd een opgaande lijn. In het najaar van 2004 werd deze echter onderbroken. Tussen augustus en december 2004 nam het consumentenvertrouwen weer voortdurend af. Uiteindelijk waren de consumenten aan het eind van 2004 weer bijna even somber als aan het begin van dat jaar.

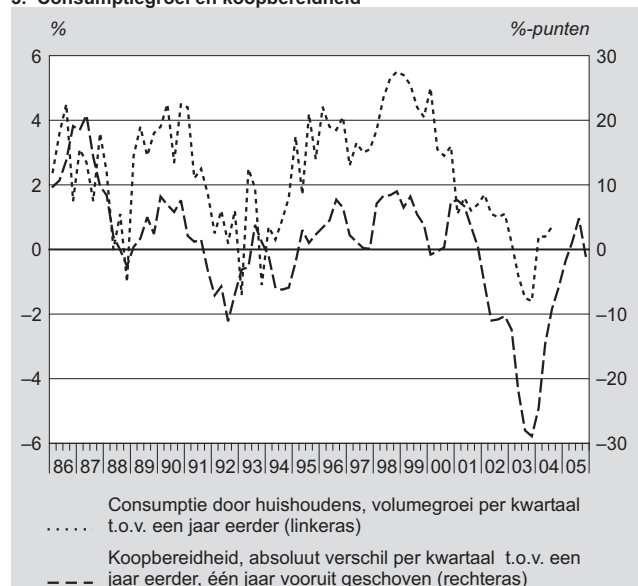
Consumptie volgt doorgaans koopbereidheid

De ontwikkeling van de koopbereidheid kan een indicatie geven van de toekomstige ontwikkeling van de consumptie. Uit analyse van het cijfermateriaal uit de afgelopen jaren is gebleken dat de ontwikkeling van de consumptie doorgaans die van de koopbereidheid volgt, met een vertraging van ongeveer een jaar.

In grafiek 3 staat de procentuele volumeverandering van de consumptie door huishoudens ten opzichte van een jaar eerder op de linker- en rechteras. Op de rechteras is de absolute mutatie van de koopbereidheid ten opzichte van een jaar eerder uitgezet. Deze reeks is een jaar vooruitgeschoven. Zoals in de grafiek te zien is, volgt de consumptie over een reeks van jaren in grote lijnen de koopbereidheid. Wel zijn er enkele uitzonderingen op deze regel zichtbaar, waaruit blijkt dat deze samenhang geen wet van Meden en Perzen is.

Uitgaande van de vuistregel dat de consumptie doorgaans de koopbereidheid met een jaar vertraging volgt, zou de

3. Consumptiegroei en koopbereidheid

consumptiegroei tot medio 2005 nog wat verder kunnen oplopen. Daarna wordt de situatie moeilijker in te schatten. De koopbereidheid was vooral in het derde kwartaal van 2004 groter dan een jaar eerder. In het vierde kwartaal van 2004 daarentegen lag de koopbereidheid weer onder die van een jaar eerder. Er lijkt dus nog geen reden voor een al te groot optimisme over de consumptiegroei op korte termijn.

Noten in de tekst

¹⁾ Waar in dit artikel gesproken wordt over 'consumptie door huishoudens' is dit inclusief een relatief klein bedrag dat betrekking heeft op de consumptie door instellingen zonder winstoogmerk werkzaam ten behoeve van huishoudens.

²⁾ Bij deze berekening is de invoer aan de bestedingscategorieën toegerekend waarvoor de geïmporteerde producten bestemd zijn.

³⁾ In dit cijfer, van de statische koopkracht, is wel rekening gehouden met veranderingen in belasting- en premieheffing bij algemene inkomens- en prijsontwikkelingen, maar niet met de gevolgen voor de koopkracht van wijzigingen in persoonlijke omstandigheden. Factoren als een echtscheiding, het vinden van een nieuwe baan of het maken van promotie kan de koopkracht van een individueel huishouden uiteraard sterk beïnvloeden.

⁴⁾ Het consumentenvertrouwen is opgebouwd uit twee deelindicatoren. Het oordeel over het algemeen economisch klimaat en dat over de koopbereidheid. De koopbereidheid heeft betrekking op de eigen financiële situatie in de afgelopen en in de komende 12 maanden en op de vraag of men het een gunstige tijd vindt voor het doen van grote aankopen.